

KURZEMES HERCOGA JĒKABA IESLODZĪJUMS IVANGORODĀ 1659.–1660. GADĀ¹

Enns Kings

Ph. D., Tartu Universitātes Igaunijas un Ziemeļvalstu 16.–18. gs. vēstures docents; disertācija par Zviedrijas ekonomisko politiku Narvas tirdzniecības jautājumos 17. gadsimta otrajā pusē (2001).

Zinātniskās intereses: Zviedrijas Baltijas jūras provinču politiskās un ekonomiskās attiecības; Eiropas politiskā vēsture 17. gadsimtā, kā arī tirdzniecības, muitas politikas, kuģniecības, finanšu, komunikāciju u.c. vēsture.

Rakstā sniegts pārskats par līdz šim speciāli nepētītu periodu Kurzemes hercoga Jēkaba dzīvē – viņa un viņa ģimenes gūstniecību 1659.–1660. gadā tolaik attālā Zviedrijas pierobežas cietoksnī Ivangorodā. Šis pārskats galvenokārt balstās uz daudzajiem vēstures avotiem Zviedrijas un Somijas arhīvos: Kārļa X Gustava, viņa galma, Zviedrijas valsts institūciju, Ingrijas ģenerālgubernatora, Delagardi ģimenes un paša hercoga Jēkaba korespondenci un rēķinu grāmatām. Lasītājs var gūt ieskatu augstdzimušā vaņģinieka un viņa cietumsargu delikātajā, diplomātiski sarežģītajā un finansiāli ievērojami dārgajā ikdienā tā, kā tā risinājās Baltijas jūras reģionam politiski saspīlētā periodā.

Atslēgas vārdi: Kurzemes hercogs Jēkabs; zviedru okupācija Kurzemes hercogistē; 17. gs. vidus kari Baltijas jūras reģionā; Rīgas, Narvas un Ivangorodas vēsture; 17. gs. vidus sadzīve un ēdienkarte.

VĒSTURISKAIS FONSS

17. gadsimta vidū Ziemeļaustrumu Eiropā izveidojusies politiskā situācija neapmierināja nevienu. 17. gadsimta 50. gadu sākumam Zviedrijai raksturīgā miermīlīgā politika bija kļuvusi agresīvāka pēc 1654. gada izmaiņām dinastijā. Jaunais karalis Kārlis X Gustavs apzinājās, ka pretrunas ar kaimiņiem, īpaši Dāniju un Poliju–Lietuvu, nav nedz pazudušas, nedz atrisinātas ar spēkā esošajiem, noslēgtajiem bruņotā miera līgumiem. Kad krievu karaspēks 1654. gadā iebruka Polijā–Lietuvā, ieņemot Ukrainu, Baltkrieviju un Lietuvu, Stokholma sajuta draudus Livonijai. Moskovīti pie Baltijas jūras bija biedējoša nākotne, un par šādām Krievijas ambī-

cijām varēja izdarīt secinājumus no Alekseja Mihailoviča atjaunotā titulāra, kurā bija iekļautas kaimiņvalstu teritorijas. Sākotnēji Stokholmā tika pieņemts lēmums iespējami ilgāk uzturēt mieru ar Maskavu un iesaistīties karā, uzbrūkot Polijai–Lietuvai. Zināma loma šādai notikumam gaitai bija arī poļu karaļa Jana II Kazimira pretenzijām uz Zviedrijas troni un Livonijas teritorijām. Polijas–Lietuvas politiskajā dienaskārtībā kara apstākļos parādījās Kurzemes jautājums.² Kaut gan hercogs Jēkabs bija Polijas karaļa vasalis, viņš centās ieturēt neitrālu pozīciju un Krievijas spiediena rezultātā atteicās atbalstīt savu senjoru. Zviedrija bija nobažījusies, ka Jēkabs nespēs ieturēt neitralitāti, kļūs atkarīgs no Maskavas un Kurzeme tiks okupēta.

1655. gada jūlijā zviedru karaspēks šķērsoja Polijas–Lietuvas robežu. Otrā jeb Mazā Ziemeļu kara (1655–1660/61) sākums bija Kārlim X Gustavam veiksmīgs. 1655. gada augustā zviedru karaspēks jau bija Lietuvā, un 20. oktobrī³ Kēdainos tika noslēgta ūnija ar vietējiem magnātiem. Ūnija gan pastāvēja tikai nedaudz vairāk kā pusgadu, bet pats fakts kā tāds tajā brīdī manifestēja Lietuvas savienību ar Zviedriju un Kārli X Gustavu kā Lietuvas lielkņazu. Šeit nu sadūrās Krievijas un Zviedrijas intereses un sākās cīņas par Lietuvu, un tas arī bija viens no iemesliem, kas 1656. gada jūnijā–jūlijā iesāka Zviedrijas–Krievijas karu Ingrijā un Livonijā (Vidzemē). Cara virspavēlniecībā krievu armija sāka virzīties gar Livonijas (Vidzemes)–Kurzemes robežupi Daugavu uz Rīgu. Augustā krievu karaspēks ielenca Rīgu. Kurzemes hercogs Jēkabs visādi centās novērst savas zemes okupāciju un nopostīšanu un lūdza caru to nodrošināt. Vojevoda Afanasijs Ordins-Naščokins ieradās Jelgavā ar vēlmi, lai hercogs Jēkabs sekmētu Rīgas nonākšanu moskovītu rokās. Bet krievu karaspēka uzbrukumi Rīgai nevainagojās panākumiem. Pēc gada – 1657. gada oktobrī, Livonijā iebruka lietuvieši, kuri gan jaudāja ieņemt vairākus cietokšņus tās dienvidu daļā. Zviedri tos atkaroja tikai pēc gada, 1658. gada vasarā. Šajā situācijā Kārlis X Gustavs izlēma, ka Kurzeme ir jāpakļauj Zviedrijai, un deva pavēli Vidzemes ģenerālgubernatoram feldmaršalam Robertam Duglasam okupēt kaimiņvalsti. Zviedri ieņēma Jelgavu septembra pēdējās dienās, visu hercogisti – 1659. gada pavasarī. Situāciju saasināja fakts, ka hercoga Jēkaba sievasbrālis Brandenburgas kūr-

firsts un Prūsijas hercogs Frīdrihs Vilhelms nosliecās uz poļu pusi. Kurzeme kurnēja pret zviedru iebrucējiem, un 1658. gada 26. novembrī laukā pie Kuldīgas sapulcējās tie kurzemnieki, kuri bija nolēmuši cīnīties pret zviedriem ar ieročiem rokās. 1659. gada janvārī Mēmelē muižniecība izvirzīja savus pilnvarotos pārstāvjus ar jurisdikcijas tiesībām uz laiku, kamēr nebūs brīvi Jelgavā mājas arestā turētie virspadomnieki. Vasarā lietuvieši piespieda zviedrus atbrīvojot lielāko daļu Kurzemes.

Hercoga Jēkaba sadarbšanās ar Zviedrijas varas iestādēm nesekmējās: hercogs atteicās atzīt Zviedrijas karali par savu senjoru. Kurnēšana Kurzemē un tās uzkurināšana no Lietuvas puses deva iemeslu zviedriem 1658. gada 30. oktobrī (9. novembrī) hercogu, viņa ģimeni un daļu galma apcietināt un nosūtīt uz Rīgu.⁴ 1659. gada vasarā viņus nosūtīja vēl tālāk – uz Narvas pilsētai kaimiņos esošo Ivangorodas cietoksni Ingrijā. Tikai 1660. gada 23. aprīlī (3. maijā) noslēgtais Olivas miera līgums atbrīvoja hercogu, un viņš varēja atgriezties savā karā izpostītajā valstī.

Pats fakts, ka Kurzemes hercogs un viņa ģimene bija ieslodzīti vispirms Rīgā un vēlāk Ivangorodā, nav vēsturnieku aprindās nekāds jaunums.⁵ To parasti piemin, ilustrējot Zviedrijas valsts politiku, kuras rezultātā hercogs Jēkabs bija vairāk nekā pusotru gadu atstādināts no savas valsts pārvaldīšanas. Detalizētāk hercoga uzturēšanās par Zviedrijas Sibīriju sauktās Ingrijas nomaļajā robežas cietoksnī nav aplūkota. Šī raksta mērķis ir iepazīstināt lasītājus ar hercogu laulātā pāra trimdu Ivangorodā, apskatot kā ikdienas saimnieciskos, tā politiskos aspektus.

Rakstā ir izmantoti Latvijas Valsts vēstures arhīva ar Kurzemes hercoga ieslodzījumu saistītie avoti (LVVA, 5759. fonds) un Stokholmā Zviedrijas Nacionālajā arhīvā esošie materiāli: Ingrijas ģenerālgubernatora vēstules karaliskajai augstībai (SRA, Livonica II samlingen) un hercoga un hercogienes vēstules Magnusam Gabriēlam Delagardi un viņa laulātajai draudzenei (SRA, De la Gardieska samlingen). Daudz materiālu par Kurzemes hercoga gūstniecību atrodami Zviedrijas Valsts reģistrā (SRA, riksregistraturet). Dati par 1659.–1660. gada izdevumiem hercoga un viņa svītas uzturēšanai atrodami arī Tartu – Igaunijas Nacionālajā arhīvā esošajās Vidzemes un Igaunijas ģenerālgubernatoru rēķinu grāmatās un

korespondencē (EAA, 1. un 278. fonds). Uzturēšanās izdevumu rēķini atrodami Somijas Nacionālajā arhīvā, Ingrijas rēķinu grāmatās (FRA, Ingermanlands och Kexholms landsbook). Hercoga Jēkaba uzturēšanās Ivangorodā pieminēta arī Narvas maģistrāta dokumentos (Hermaņa fon Bruininga apkopojums, LVVA, 7402. fonds) un Igaunijas bruņniecības materiālos (EAA, 858. fonds). Hercoga uzturēšanās Tallinā fiksēta pilsētas rātes protokolu grāmatā (TLA, 230. fonds).

HERCOGA JĒKABA IZSŪTĪŠANA UZ NARVU UN NOMETINĀŠANA IVANGORODĀ

1659. gada 13. aprīlī Kronborgā karalis Kārlis X Gustavs izdeva pavēli⁶ Vidzemes ģenerālgubernatoram feldmaršalam Robertam Duglasam (*Douglas*) transportēt hercogu un viņa ģimeni – sievu Luīzi Šarloti un septiņus bērnus – kopā ar svītu (*suite*) no Rīgas uz Ivangorodu. Izsūtīšanas iemesls bija drošības apsvērumi: Rīga bija pārāk tuvu aktīvās karadarbības fronteī, bet Ivangoroda atradās perifērijā. Ivangorodas izvēli noteikti ietekmēja arī 1658. gada decembrī Vallisārē (*Vallisaari*) parakstītais pamiera līgums starp Zviedriju un Krieviju. Ingrijā hercogu vajadzēja sagaidīt bijušajam Rīgas gubernatoram ģenerālleitnantam Helmfeldam (*Simon Grundel Helmfeldt*), kurš jau 23. martā bija iecelts par jauno Ingrijas ģenerālgubernatoru.⁷ Taču pārsteidzoši – 7. maija vēstulē, kurā karalis steidzināja Helmfeldu stāties jaunajā amatā un uzskaitīja viņa galvenos uzdevumus, hercoga un viņa ģimenes uzņemšana nav minēta.⁸ Vēlāk – 16. jūlijā Helmfeldam rakstītajā vēstulē karalis pieskāries hercoga Jēkaba izsūtījumam. Proti, 12. un 19. jūnijā vēl no Rīgas karalim rakstītajās vēstulēs Helmfelds bija sniedzis paskaidrojumu, kāpēc hercogu laulātais pāris vēl arvien nebija nosūtīts uz Ivangorodu. Iemesls tam bijis milzu ugunsgrēks Narvā 5. jūnijā.⁹

Jau rezidējot Narvā, Helmfelds uzsāka sagatavošanās darbus hercoga un viņa svītas uzņemšanai un izmitināšanai. 19. jūlijā viņš rakstīja karalim: “[...]opå Ivangorodh befinner jag mycket slätte, gamble och förfallne logementer, hvarmed hertigen af Churland skall dersammastädes kunna accommoderas, vilke jag är nu till värcka med att låta reparera, så gåd som det skie kan [...]” (Ivangorodā

man ir ļoti sliktas, vecas un nolietotojušās telpas, kur Kurzemes hercogu izmitināt, un es tagad tās remontēšu tik labi, cik nu vien iespējams).¹⁰ Nedēļu vēlāk Helffelds varēja atzīmēt, ka saskaņā ar no Rīgas saņemto informāciju 17. jūlijā hercogs bija Daugavgrīvā ceļajūtīs un gaidīja labvēlīgu ceļavēju.¹¹ Pēc Ernsta Serafima datiem, ceļojumu uzsāka 30. jūlijā (9. augustā, pēc jaunā stila) un Narvas reidā iekuģoja 3. augustā.¹² Arī Narvas rātes protokolos hercoga Jēkaba ierašanās Narvā un tālāk ceļš uz Ivangorodu fiksēti ar 3. augusta datumu.¹³ Kamēr ģenerālgubernators Helffelds paziņoja par hercoga ierašanos jau 2. augusta vēstulē karalim: “[...] *hertigen af Churland är i dag med sin gemäl och suite hyt arriverat och på Ivangorodt ehuru vell logementerne ännu intet alla voro färdige, införd vorden, hvarest hans accomodament lärer vara mycket slätt [...]*” (Hercogs ir šodien kopā ar sievu un galmu šeit ieradies un uz Ivangorodu, kur gan visas telpas vēl nav gatavas, aizvests, kur viņa mitekļis ir diezgan slikts).¹⁴

Jāpieņem, ka Serafims kļūdījies ar izbraukšanas datumu, jo kuģis nevarēja Narvu no Rīgas sasniegt cetrās dienās. Pēc vairākiem gadiem Kurzemes hercogiene Luīze Šarlote apraksta braucieni no Daugavgrīvas uz Narvu savā vēstulē mātei Elizabetei Šarlotei, Brandenburgas kūrfirstienei, kā ļoti grūtu: bijis spēcīgs pretvējš, 80 jūdzes no Rīgas līdz Narvai likušās kā 800. Jaunākais dēls Karls ceļā saslīmis ar bakām (*Rohte Bocken*) un arī jaunākā meita (domājams: Marija Amālija) saslīmusi; bērni raudājuši.¹⁵

Nav zināms, vai hercogu laulātais pāris kuģojis no Narvas upes grīvas taisni uz Ivangorodu, vai viņi piestājuši arī Narvā. Tā vai citādi, augstās kārtas gūstekņi nevarēja nepamanīt, cik nožēlojamā stāvoklī ir Narvas pilsēta. Kā jau iepriekš minēts, 1659. gada 5. jūnijā pilsētu bija nopostījis milzīgs ugunsgrēks, tā bija praktiski pilnībā nodegusi un atradās tik nožēlojamā stāvoklī, ka pat valdības līmenī tika apsvērta iespēja to celt jaunā vietā – tuvāk Narvas upes grīvai. Pāris gadu iepriekš – 1657. gada rudenī Krievijas karaspēks bija nopostījis arī ziemeļu jeb jauno priekšpilsētu. Vēl nebija aizmirsies tā paša 1657. gada rudenī Narvā un līdz ar to arī visā Ingrijā un Igaunijā plosījies mēris. Krievijas–Zviedrijas karš (1656–1658/1661) bija apstādīnājis jebkādu saimniecisko darbību. Narvas maizes māte – tranzittirdzniecība ar Krieviju – tik tikko vilka dzīvību. Un ģene-

rālgubernators Helffelds arī žēlojās par lielo sausumu 1659. gada vasarā, kas stipri apgrūtināja lauksaimniecību un pārtikas piegādi.¹⁶

Hercogu laulātais pāris jutās jo vairāk pievilts Narvā/Ivangorodā, jo, no Rīgas aizceļojot, tiem esot bijusi apsolīta tālāka nebrīve Stokholmā, bet hercogiene Luīze Šarlote žēlojās, ka viņus esot piemānījuši un aizveduši pavisam citur – uz Narvu un pēcāk uz Ivangorodu.¹⁷

Hercoga un viņa svītas sliktos sadzīves apstākļus cietoksni vairākkārt pieminēja kā ģenerālgubernators Helffelds, tā hercogs un viņa laulātā draudzene.¹⁸ Kritiskās piezīmes par hercogu pāra sūrajiem apstākļiem sasniedza Kārļa X Gustava ausis pat no hercogienes māsas Hesenes-Kaseles grāfienes Hedvīgas Sofijas mutes.¹⁹ Sakarā ar sliktajiem sadzīves apstākļiem hercoga ģimene gribēja, lai to pārvieto citur. Sākotnēji arī karalis Kārlis X Gustavs piekritis, ka augstdzimušos gūstekņus jāpārvieto uz Tallinas *Toompea*/Domkalna pili, ja Ivangorodas cietokšņa telpas nebūtu iespējams izremontēt.²⁰ Bet jau drīz karalis uzstāja, ka hercogam un hercogienei jāpaliek Ivangorodā, no kurienes tos vajadzības gadījumā zviedru zaldāti varēja eskortēt uz Pomerāniju, un šādai vajadzībai bija pat admirālītātes kolēģijā aizrunāti divi burinieki.²¹ Ģenerālgubernators Helffelds no savas puses, atsaucoties uz grūtībām provianta apgādē, ieteica hercogu pāri nosūtīt uz Somiju, bet karalis to uzskatīja par nepieņemamu.²²

Tikai septembra beigās, proti, gandrīz divus mēnešus pēc gūstekņu ierašanās, Helffelds varēja karalim apstiprināt, ka lielākā daļa no telpām, kuras hercogs un galms apdzīvoja, bija izremontētas.²³ Pārskatu par būvmateriālu iegādi un dažiem remontdarbiem laikposmā no 1659. gada 24. jūlija līdz 7. novembrim mēs varam gūt no Ingrijas ģenerālgubernatora rēķinu grāmatām.²⁴

Ģenerālgubernators bija licis no Vallisāres ciema Igaunijā atvest māju un par jaunu to uzstādīt Ivangorodas cietoksni, lai būtu kur parocīgāk novietot visas hercoga mantas.²⁵

Izmitināšanas un provianta jautājumus nepadarīja vienkāršākus fakts, ka kopā ar hercogu bija liela svīta – kopā 108 personas. Proti, 1659. gada 22. septembrī Helffelds lika kurzemniekus pārskaitīt, jo kopējo ieslodzīto skaitu sākotnēji bija novērtējis kā 140 cilvēki. “Tautas skaitīšanas” rezultāts bija šāds:²⁶

Personas	Vīrieši	Sievietes	Kalpotāju bērni	Kalpi
Hercogs ar hercogieni	1	1	–	–
Prinči un princeses	4	3	–	–
Galma meistarienes	–	3	1	
Galma junkuri un jumpravas	4	6	–	–
Mācītāji un skolotāji	4	1	–	1
Hercoga bērnu kalpotāji	–	8	–	–
Kambarsulaiņi	2	–	3	1
Ārsti un bārdzinis	2	1	1	1
Virtuves un pagraba meistari jeb uzraugi	2	1	2	2
Uzgriezējs un kambarpāžs	1	–	–	–
Galda klājējs	1	–	–	1
Pāži	5	–	–	–
Sulaiņi	7	–	–	–
Kambaristabenes un kambarjumpravas	–	6	–	–
Maizes cepēji un aldari	3	–	–	–
Konditors	1	–	–	–
Sekretārs	1	–	–	–
Veļas mazgātāji	6	–	–	–
Pavāri ar palīgiem	5	–	–	–
Mori un moru sievietes	2	2	–	–
Punduri	2	2	–	–
Drēbnieks	1	–	–	–
Galma junkuru un jumpravu apkalpotāji	2	3	–	–
Veļas pārzine	–	1	1	–
Kopā	56	38	8	6
Pavisam kopā	108			

Vispār Ivangoroda ar savu ierobežoto cietokšņa teritoriju bija ideāla vieta apcietinājumam. Kopš pilsētas tiesību atņemšanas 1645. gadā Ivangorodā atradās zviedru garnizons. Helmfelds, atsaucoties uz viņa paša vārdiem, esot pirms hercoga Jēkaba ierašanās aizsūtījis prom gan līdzšinējo garnizonu, gan cietoksnī dzīvo-

jošos krievus un somus un no Narvas no pulkveža Franca Knoringa pulka atvedis trīs kājnieku rotas gūstekņu apsardzei.²⁷ Cik lielā mērā Ivangorodas cietoksnī hercogu pāri burtiski turēja apcietinājumā, ir grūti pateikt. Visticamāk, viņiem bija zināmas iespējas izkustēties. Par to liek domāt regulārā siena iegāde četriem hercoga *diendienā lietojamiem* zirgiem.²⁸

HERCOGU PĀRA ĒDIENKARTE

Viens no sarežģītākajiem ģenerālgubernatora Helffelda uzdevumiem bija nodrošināt hercogu pāra un viņu palielā galma ēdināšanu. Kaut gan hercogu pāris sūdzējās, ka viņiem pašiem sevi jāuztur,²⁹ tas nebija īsti korekts apgalvojums. Patiesībā Zviedrijas valdība pielika ne mazums puļu gūstekņu pieklājīgai uzturēšanai un arī valsts finansiālās izmaksas bija visai ievērojamas.

Pamatojoties uz Vidzemes ģenerālgubernatora rēķinu grāmatām, 1659. gada otrajā pusē valsts bija iztērējusi hercoga Jēkaba un viņa svītas uzturēšanai 1266:38½ valstsdālderus, kas grāmatvedībā atbilstoši atspoguļojās kā 1899:20 sudraba dālderu, kam 1660. gadā piesummējās vēl 1618:79 valstsdālderu jeb 2428:10 sudraba dālderu.³⁰ Ingrijas provinces ģenerālgubernatora kancelejas izdevumi bija, saprotams, lielāki: no 1659. gada vēlā rudens līdz 1660. gada pavasarim–vasarai sasniedzot 15 410:25 sudraba dālderus par transportu, izmitināšanu, proviantu, dažādiem darbiem un pakalpojumiem.³¹ Tādējādi hercoga apcietinājums Zviedrijas valstij izmaksājis vismaz 19 738 sudraba dālderus, bet ar to izdevumi noteikti neaprobežojās.

Par pārtikas piegādi hercogam, viņa ģimenei un galmam ir saglabājušies vairāki rēķini. Pirms izbraukšanas no Rīgas uz Ivangorodu pēc ģenerālgubernatora Duglasa pavēles ieslodzītajiem Rīgā iepirka alkoholu: 3 vātis Reinas vīna, 2 enkurus Francijas vīnogu brandvīna, 6 vātis franču vīna, 6 mucas Vismāras alus (*Mumme*), 16 mucas Rīgas alus, 30 mucas alus; ēdienu: 60 mārčiņas cukura galvas, 1 mucu žāvētu mencu (*Stockfisch*), ½ vāti vīna etiķa, 2 mucas alus etiķa, 20 gabalus Holandes siera 20 valstsdālderu vērtībā, 6 mucas spāņu sāls, 1 mucu Līneburgas sāls, 2 mucas siļķu, 2 vātis anšovū, 12 mucas austeru (*Osters*), 6 mucas sausiņu, 12 mucas labu

miltu, 9 mucas bīdelētu miltu, 5 pūrus un 30 mārciņas smalka maluma bīdelētu miltu, 20 mucas zemas kvalitātes miltu, 2 mucas rupja maluma miltu, labu svaigu sviestu par 87 dālderiem, 3 mucas miežu putraimu, 9 šķiņķus (5 podi un 12 mārciņas) un vēl 4 gabalus šķiņķa, mucu griķu putraimu, 3 mucas balto zirņu, 60 mārciņas žāvētu plūmju, 60 mārciņas rīsu, 10 stopus olīvu, 100 gabalus sālītu citronu, 40 mārciņas rozīņu; garšvielas: 2 mārciņas muskatriekstu, 2 mārciņas muskata čemuru, mārciņu krustnagliņu, 10 mārciņas piparu, 40 mārciņas koriandra, mārciņu kardamona, 2 mārciņas kanēļa, ½ mārciņu safrāna, 10 mārciņas ingvera, 20 mārciņas mandeļu, 20 mārciņas kaperu (*Cappern*). Turklāt vēl ¾ mucas ziepju un 8 tāfeles Krievzemes ziepju. Visas šīs preces kopā ar transportu un iepakošanu izmaksāja 1023 valstsdālderus.³²

Tā paša gada novembrī no Rīgas pa jūru papildus atsūtīja: 19 pūrus un 70 mārciņas tīru kviešu miltu, 5 mucas ābolu, mucu siļķu, 29 mārciņas baltā kristālcukura, 27 mārciņas baltās cukura galvas, 10 mucas austeru, 112 gabalus sālītu un 100 gabalus svaigu citronu, 3 gabalus Holandes siera, ¼ mucas sāls no Holandes un ⅛ mucas sāls no Dānijas. Šīs preces izmaksāja 205 valstsdālderus un 76 grašus, transports no Rīgas uz Hāpsalu un tālāk pa zemesceļu uz Tallinu izmaksāja 12 valstsdālderus.³³

No kāda 1659. gada decembra rēķina redzam, ka uz vietas Ingrijā iepirka, piemēram, 4 mucas liellopu gaļas, 1½ mucas jērgaļas, 42 mucas žāvētas gaļas, 16 mucas cūkgaļas, 25 mucas sviesta, 24 mucas rudzu un 3 mucas zirņu. Šie pārtikas produkti izmaksāja 968:17 sudraba dālderu.³⁴ Sīkākas ziņas par pārtikas un cita nepieciešamā, tai skaitā zāļu, iepirkumiem ir atzīmētas Ingrijas provinces 1660. un 1661. gada rēķinu grāmatās.³⁵

Hercoga un viņa svītas apgādē radās ne mazums dažādu problēmu, kuru atrisināšana galvenokārt gūlās uz ģenerālgubernatora Helmfelda pleciem. Piemēram, viens no kuģiem, kurš no Rīgas hercogam transportēja preces, tostarp pārtiku par 300–400 valstsdālderiem, bija 1659. gada augustā cietis “nedzirdētā vētrā pie *Weyder* [?]” un nogrimis.³⁶ Tomēr lielākā daļa grūtību bija vietēja rakstura. Piemēram, jau septembrī ģenerālgubernators Helmfelds rakstīja gan karalim Kārlim X Gustavam, gan Igaunijas ģenerālgubernatoram Bengtam Hornam un pavaldonim Vilhelmam

Ulriham, ka hercoga un viņa svītas uzturēšana ir komplicēta, jo Narvas apkārtnē ir grūtības ar pārtikas iegādi, un sakarā ar to lūdza atļauju iepirkt lopus, labību un pat malku Igaunijā. Gūstekņu ēdienkarti mēģināja dažādot arī ar medijumiem un zivīm. Helffelds rēķināja, ka maltītēm nepieciešami 10 liellopi (*Rindern*) mēnesī.³⁷

No Ingrijas rēķinu grāmatām izriet, ka lopus izdevies iegādāties kā Somijā, tā Ingrijā un Igaunijā. Tie iepirkti pat no Hāpsalu apkārtnes un salām. No Sāmsalas un Muhu salas iepirkti kā liellopi, tā aitas. Lopu piegādei no salām bija savas problēmas: piemēram, ir atzīmēts, ka, šķērsojot Monzundu, piecas no 41 aitām izlēkušas no laivas un noslikušas. 1659. gadā un 1660. gada pirmajā pusē Ingrijā, Somijā un Igaunijā hercoga vajadzībām iepirkti vismaz 112 vērsi (*Oxar*), 4 slaucamās govīs, 2 teļi, 48 aitas, 100 vistas un 30 tītari. Iepirkumu cenas svārstās no 6 līdz 12 valstsdālderiem par vērsi, $1\frac{3}{4}$ valstsdālderiem par aitu, 2 markām par vistu un 1 valstsdālderu par tītaru. Vēl jāpieskaita transporta un citi izdevumi, turklāt nopirktos lopus vajadzēja barot līdz kaušanai. Hercoga vajadzībām iepirka arī lielu daudzumu zivju: līdakas, plaužus, lašus, ālantus un sīgas. Zivis piegādāja galvenokārt pati Ingrija. Iegādāto preču sortiments bija plašs,³⁸ lai nodrošinātu hercoga augstajai kārtai piedienīgu uzturu.

Cietoksni vajadzēja apgādāt ne tikai ar pārtiku, bet arī ar apkuri. No Ingrijas rēķinu grāmatām izriet, ka malku piegādāja Ivangorodas un Koporjes lēņu kroņa un privātie meži. Piemēram, zaldāti un zemnieki oktobrī un novembrī izveda malku no Kotko un Rosonas upes apkaimes valsts mežiem; precīzi apjomi nav zināmi.³⁹ Bet norādīts, ka laika posmā no 17. decembra līdz 3. janvārim no Ivangorodas un Koporjes lēņu privātajām muižām piegādātas 220 asis malkas.⁴⁰

Pēc Helffelda aprēķiniem, hercoga uzturēšanas izmaksas sasniedza tūkstoti valstsdālderu mēnesī, un viņš lūdza finansiālu palīdzību no karaļa.⁴¹ 1659. gada decembra sākumā Kārlis X Gustavs nolēma piešķirt kā ārkārtēju summu hercoga uzturēšanai 4000 vecdālderu.⁴² Bet jau iepriekš karalis bija piedāvājis iespēju hercoga uzturlīdzekļu izmaksas segt no Kurzemes kroņa muižu un iestāžu ienākumiem, tas ir: Kurzemē saražoto vajadzēja pārdot, naudu nosūtīt uz Narvu un tur to izmantot hercoga pārtikas iegādei;⁴³ kaut

gan bija zināms, ka daudz kas bija cietis karā un turklāt Vidzemes ģenerālgubernators Duglass bija jau rezervējis un rekvizējis šos ienākumus armijas izdevumiem.⁴⁴

Iespējas saņemt ienākumus no kroņa īpašumiem Kurzemē varēja būt šādas:

	Arkli	Zemnieku skaits	Ieņēmumi valstsdālderis
Sēlpils (<i>Sehlburg</i>)	87 $\frac{3}{4}$	137	1065
Salas muiža (<i>Holmhoff</i>)	27	40	243
Birži (<i>Gr. Buschhoff</i>)	51 $\frac{1}{4}$	113	733
Dignāja (<i>Dubbenā</i>)	36 $\frac{1}{2}$	91	568
Kopā	202 $\frac{1}{2}$	381	2609

Hercoga un viņa svītas uzturēšanai karalis Kārlis X Gustavs atļāva izmantot arī konfiscētos īpašumus. Piemēram, Helfmelfa rīcībā nodeva Niskansē/*Nyen* konfiscētos 3060 vara dālderus.⁴⁵ Kā zināms, Zviedrija konfiscēja kā zviedru, tā krievu tirgotāju vara krājumus, ko tie vēlējās izvest uz Krieviju. Ingrijas rēķinu grāmatas rada iespaidu, ka hercoga uzturlīdzekļi nākuši taisni no valsts vara tirdzniecības ienākumiem. Piemēram, 1660. gada janvārī ienāca 15 000 vara dālderu, pārrēķinot – 6000 sudraba dālderu; ir vairāki šādi ieraksti.⁴⁶

Informācija par hercoga dzīves apstākļiem nebrīvē izplatījās arī ārpus Zviedrijas robežām. Tā 1659. gada rudenī, kad norisa sarunas starp Zviedriju un Krieviju par vara tirdzniecības atjaunošanu, Novgorodas vojevoda Afanasijs Ordins-Naščokins piedāvāja segt Kurzemes hercoga uzturēšanās izmaksas no savu muižu ienākumiem, ko gan zviedru puse atraidīja ar norādi, ka hercoga uzturēšanās apstākļi esot tāpat ļoti labi.⁴⁷ Bet šajā piedāvājumā slēpās Maskavas nepārtrauktā interese par Kurzemi.

Jau pati Kurzemes okupācija bija radījusi Zviedrijas valstij parādus. Viens no tiem bija hercoga aizdevums 20 000 valstsdālderu⁴⁸ apjomā, ko Zviedrijas militārajam budžetam viņš bija piešķīris vēl tad, kad Helfmelfs bija Rīgas gubernators. Zviedrijai varēja būt arī citas finansiālas saistības ar kurzemniekiem, jo jau miera laikos Zviedrija no Vidzemes budžeta bija piešķīrusi līdzekļus Kurzemes hercogam. Piemēram, 1687. gadā Vidzemes ģenerālgubernators deva pavēli

izmaksāt Frīdriham Kazimiram 6000 sudraba dālderu. 1691. gadā hercoga Jēkaba mantinieki saņēma 21 709 sudraba dālderus⁴⁹ par parādiem. Kaut gan iespējams, ka šajos gadījumos bija runa par iekavētu samaksu par graudiem, kā bija bijis iepriekšējos gados.

ĢENERĀLGUBERNATORA HELMFELDA UN HERCOGA JĒKABA SARUNAS

1659. gada 10. augustā karalis Kārlis X Gustavs nosūtīja ģenerālgubernatoram Helffeldam rīkojumu izziņāt hercoga domas par šo *un to*, bet visupirms uzzināt, vai hercogs būtu ar mieru Kurzemi un Zemgali apmainīt pret citām teritorijām Prūsijā, Podolijā vai Žemaitijā, vai uz kādiem noteikumiem hercogs būtu ar mieru pakļauties Zviedrijai.⁵⁰ 31. augustā karalis atkārtoja rīkojumu. Jaunās teritorijas Zviedrija plānoja izkaulēt no Polijas sarunu ceļā. Tāpat bija uzdevums izziņāt, par kādu summu hercogs būtu ar mieru atteikties no Kurzemes un Zemgales. Ja nu hercogs tomēr vēlētos atgūt savus īpašumus, tad bija jādara viņam zināms, ka visi ciestokšņi tik un tā paliks Zviedrijai. Un arī, ka hercogam būs jāatsakās no ostām un kuģniecības. Turklāt Kurzemē hercogam arī būs jāpieskaņojas tā sauktajam zviedru dzīvesstilam – *accomodera sig efter Svensk art och maneer*.⁵¹

12. septembrī Helffelds rakstīja karalim izsmeļošu vēstuli par savām sarunām ar hercogu. Proti, viņš *pirms četrām dienām* bijis pieklājības vizītē pie hercoga un iesācis runu par priekšā stāvošajām Zviedrijas un Polijas miera sarunām. Balstoties uz Helffelda vārdiem, hercogs esot uzreiz pievienojies, pieminot, ka viņš vēl pirms pāris gadiem ar sava galma kunga Georga fon Firksa starpniecību esot devis Polijas kronim mājienu, ka miers ar Zviedriju tikšot sasniegts tikai tad, kad Polija atteiksies no līdzšinējā titulāra un no Prūsijas un Poļu Livonijas (Inflantijas vaivadijas) par labu Zviedrijai. Helffelds no savas puses esot norādījis, ka senāk arī Kurzeme un Zemgale bija daļa no Livonijas. Uz Helffelda jautājumu, vai Polija piekristu šādām izmaiņām, hercogs atbildējis, ka varētu gan. Par sevi hercogs atbildējis, ka viņš ne labprāt piekristu izraidījumam, pat ja tas būtu uz Podoliju. Hercogs bijis nobažījies, ka Polija varētu atdot viņa zemes miera nodrošināšanai.⁵²

Pēc nedēļas Helffelds informēja karali, ka viņš vēl pāris reizi apciemojis hercogu pāri Ivangorodas cietoksnī un viņi tālāk apsprieduši Kurzemes likteni. Hercogs esot bijis pārliecināts, ka Polija nedos viņam neko no savām zemēm, turpretim Helffelds apgalvojis, ka tas tomēr varētu notikt, ja viņa hercogiste paliks pakļauta Zviedrijai. Ja hercogs vēlētos pārcelties citur, tad viņš varot sev izkaulēties zemesgabalu Prūsijā vai Pomerēlijā (*Pomerellen*).⁵³ Hercogs atbildējis, ka Polija neatteiksies no šīm teritorijām, jo tās robežojas ar jūru, uz ko Helffelds savukārt atbildējis, ka Polijai pietiekot zemes pie Baltijas jūras. Hercogs izteicies, ka, pēc viņa domām, no tām teritorijām Polija varētu atteikties par labu Brandenburgas kūrfirstam un ka Polijai neesot vēlēšanās tikt vaļā ne no viņa paša, ne no viņa zemēm.⁵⁴

Tad kādu laiciņu Helffeldam nebija iespējams turpināt sarunas ar hercogu Jēkabu, jo, balstoties uz ģenerālgubernatora vārdiem, runājot par Kurzemi, hercogs esot stipri satraucies.⁵⁵ Tikai oktobra vidū Helffeldam pavērās jauna iespēja sarunas turpināt, kaut gan nekā jauna jau nebija. Hercogs palika pie domām, ka Pomerēlija pienākas Brandenburgas kūrfirstam, turklāt tās zeme bija tik neauglīga, ka pat maza daļa no Kurzemes īpašumiem ienesa vairāk nekā visa Pomerēlija. Tajā pašā laikā arī hercogs esot apliecinājis, ka Polija, Brandenburga un citi neļaus viņu “dzīvu aprakt”. Te sarunā iejaukusies arī hercogiene, kura apgalvojusi, ka pazīstot Brandenburgas kūrfirsta dabu,⁵⁶ un devusi mājienu, ka kūrfirsts būšot ar vislielākajām grūtībām pierunājams slēgt mieru, ja viņš uzzināšot, kādos spiedošos apstākļos viņa un hercogs te tiekot turēti gūstā. Uz to Helffelds savukārt norādījis, ka Brandenburgas kūrfirsts pats cietis no karadarbības un esot spiests meklēt mieru.⁵⁷ Vēlākās vēstulēs karalim Helffelds vairs neatreferē sarunas ar hercogu.

1660. gada sākumā karalis Kārlis X Gustavs saslima un 13. februārī nomira. Amatā stājās Kārļa XI aizbildnības valdība, kurai nebija nekādas intereses par hercogu Jēkabu. Aizbildnības valdības galvenais uzdevums bija miera sarunas ar kaimiņvalstīm. Viens no jautājumiem zviedru-poļu sarunās bija Kurzemes turpmākais liktenis. Helffelds uzskatīja par vajadzīgu regulāri informēt Stokholmu par hercoga noskaņojumu, kurš svārstījās no entuziasma un nepacietības līdz skumjām un melanholijai, žēlabām par

trimdu, izpostīto dzimteni un to, ka viņi pret savu gribu atvesti uz Ivangorodu.⁵⁸

Runājot par hercogu pāra un ģenerālgubernatora Helmfelda personiskajām attiecībām, jāatceras, ka viņiem bija personiskā saskarsme jau no tiem laikiem, kad Helmfelds bija Rīgas gubernators. Hercogs un hercogiene Helmfeldu raksturoja kā cilvēku, kurš pret viņiem izturējās labāk nekā Duglass. Pēdējais esot rakņājies pa hercoga arhīvu un lasījis viņa korespondenci.⁵⁹ Un tajā pašā laikā Zviedrijas valsts iestādījumi nevižojot pat atbildēt uz hercogu pāra vēstulēm, karalis neliekoties ne zinis – *viņu asaras un lūgšanas nedzirdot neviens*. Kā sarkana līnija hercogu pāra vēstules caurvija apliecinājums, ka viņi ir neitrāli attiecībā uz Zviedriju un pozitīvi noskaņoti kā pret karali Kārli X Gustavu, tā pret augstākstāvošām zviedru amatpersonām. Gandrīz ikreiz uzsvēta viņu nepiesaistība pie karadarbības un ilgas pēc dzimtenes.⁶⁰

Taču arī Helmfeldam vajadzēja paturēt acīs hercogu pāra saraksti. Ar 1659. gada 13. aprīļa lēmumu par hercoga Jēkaba nosūtīšanu uz Ivangorodu karalis bija aizliedzis jebkādu korespondenci ieslodzītajiem.⁶¹ Bet tā paša gada 17. augustā karalis pavēlēja Helmfeldam kontrolēt hercoga saraksti, lai tajā nebūtu nekā naidīga Zviedrijai. Ja risinātos sarunas par hercoga un viņa ģimenes pārvietošanu uz Tallinu, tad vispār nekādas sarakstes ar ārpusauli nedrīkstēja būt un šādas vēstules bija jākonfiscē. Jebkāda sazināšanās ar Tallinas pilsoņiem bija noliegta.⁶² Helmfelda pārskati neatspoguļo, cik lielā apjomā viņš hercoga un viņa laulātās draudzenes pastu lasīja un cik no vēstulēm konfiscēja, bet pāris reižu viņš pieņem, no kā gūstekņi vēstules saņem. Rodas iespaids, ka 1660. gada pavasarī, kad bija jau nolemta hercogu pāra atbrīvošana, viņu korespondencei nekādi šķēršļi netika likti un tā izvērās samērā plaša. Hercogu pāris sarakstijās ne tikai ar augstākstāvošām zviedru amatpersonām, bet arī uzturēja saraksti ar Brandenburgas kūrfirstu un Prūsijas hercogu Frīdrihu Vilhelmu I, Polijas karali un Lietuvas lielkņazu Janu II Kazimiru, kā arī ar savu galma kungu un padomnieku Johanu fon der Reki, maršalu Vilhelmu fon Rummelu un citiem. Par hercogu pāra saraksti liecina arī Ingrijas rēķinu grāmatās atspoguļotie nopirktā papīra apjomi. Un noteikti jāatzīmē, ka grāmatu lasīšana nekādi netika ierobežota. Par to

liecina kara un gūsta apstākļos tādas literatūras kā artilērijas rokasgrāmatas (“*Artollerijetz beskrifvande*”) nonākšana uz hercoga rakstāmgalda.⁶³

HERCOGA JĒKABA ATBRĪVOŠANA UN ATGRIEŠANĀS DZIMTENĒ

Viena no zviedru-poļu miera sarunu blakustēmām bija Kurzemes un Zemgales hercogistes turpmākais liktenis. Polija–Lietuva un tās sabiedrotie pieprasīja atjaunot pirmskara situāciju – *status quo ante bellum*.⁶⁴ Par hercogistes atjaunošanu miera sarunās bija aktīvi iesaistīties hercoga Jēkaba kanclers Melhiorš fon Felkerzāms.⁶⁵ Tādā situācijā Zviedrija vairs nespēja turpināt Kurzemes okupāciju, un tas arī nozīmēja hercoga un viņa svītas ieslodzījuma beigas.⁶⁶ Paziņojums par 1660. gada 23. aprīlī (3. maijā) Olivas klosterī Zviedrijas, Polijas–Lietuvas, Brandenburgas un ķeizara starpā noslēgto miera līgumu un hercogu pāra gūstniecības beigām sasniedza Narvu ar īpaša kurjera starpniecību ap 2. maiju.⁶⁷

Ģenerālgubernatoram Helffeldam tas nozīmēja sagatavošanas darbus hercoga un viņa svītas nogādāšanai atpakaļ uz Rīgu. Šajā sakarā radās jautājums, vai ceļojums noritēs pa zemesceļu vai ūdensceļu. Hercogs pieņēma lēmumu kopā ar visu svītu doties pa zemesceļu, savukārt bagāžu un tā sauktos zemākos galminiekus nolēma nosūtīt pa jūrasceļu. Helffelds rēķināja, ka šim plānam vajadzēs četras parādes karietes, kādu Narvā neatrast, veselu rindu ratu un zirgu. Īpaša problēma bija atrast piemērotas naktsmājas 80 jūdžu garajam braucienam no Narvas uz Rīgu. Ingrijas ģenerālgubernators bija atbildīgs par ceļa posmu no Narvas līdz Kundas upei, kur atbildību par hercogu un viņa svītas ceļojumu pārņēmtu Igaunijas gubernators un viņa amatpersonas.⁶⁸

Hercoga ceļojumu pa Ingriju Helffelds tīri labi varēja noorganizēt pats, bet Igaunijā bija nepieciešama vietējo augstmaņu palīdzība. Un Igaunijas bruņniecība nekādi nevēlējās sekmēt hercoga ceļojumu. Maija sākuma sēdē sanākušie landrāti atzīmēja, ka krievu karaspēks esot stipri izpostījis visu Igauniju no Narvas līdz Tallinai, viensētas un ciemi nodedzināti, iedzīvotāji gājuši bojā kā karā, tā nesenajā mēra epidēmijā, visu zemi novārdzinājusi kara-

spēka izmitināšana un uzturēšana, nemaz nerunājot par klaušām – kā parastajām, tā ārkārtējām; sakarā ar to esot maz iespēju piedienīgi izmitināt hercogu pāri, trūkstot arī pārtikas. Neesot arī zirgu pajūgiem, un tie, kuri palikuši, pēc augstmaņu vārdiem, nespējot kājas cilāt, kur nu vēl pajūgus vest. Turklāt landrāti zināja teikt, ka pie Tartu novēroti maskaviešu pulki un neesot zināmi viņu nodomi. Tas viss varētu nozīmēt kara turpinājumu. Līdz ar to Igaunijas landrāti ieteica hercogu pārim zemesceļa vietā izvēlēties kuģošanu.⁶⁹ Igaunijas bruņniecības iebildumus, sevišķi tos par mēra epidēmiju, hercogs Jēkabs darīja zināmus arī savam galma kungam un padomniekam fon der Rekem.⁷⁰

Tomēr visi šie argumenti neietekmēja hercogu pāra plānus, un no Narvas rātes protokola mēs uzzinām, ka 1660. gada 24. maijā viņi ar lielu svinīgumu izbraukuši no Narvas.⁷¹ Izmitināšana līdz Tallinai bija ieplānota šādās muižās: Vaivarā/*Woifer*, Toilā/*Toila*, Varudos/*Wartz*, Kloodi/*Peuth*, Kolgā/*Kolck*, Mārdū/*Mahrt*; no Tallinas līdz Igaunijas un Vidzemes robežai: Jegiso/*Joggis*, Vaimuižā/*Wademois*, Vigalā/*Fickel*. Apkārtnes muižām bija jādod zirgi pajūgiem – pa četriem no bruņnieka vietas – un vēl pajūgi un proviants. Tā Jehvi/*Jewe*, Liganuse/*Luggenhusen*, Mahu/*Maholm* un Viru-Jāgupi/*St. Jacob* draudzēm bija jānodrošina transports no Vaivaras līdz Varudiem, Rakverei, Haljalai un Kadrinai – no Varudiem līdz Kolgai, bet Kūsālas/*Kusal*, Jēlehtmes/*Jegelecht* un Harju-Jāni/*St. Johannis* draudzēm – no Kolgas līdz Tallinai. Keila/*Kegel*, Hageri/*Hackers/Haggers* un Nisi/*Niss* bija atbildīgas par ceļa posmu no Tallinas līdz Jegiso un Vaimuižai, bet Jūru/*Jörden*, Merjamā/*Mergamah*, Vigala un Kullamā/*Goldenbeck* – par posmu no Vaimuižas līdz Vigalai un tālāk līdz robežai ar Pērnavu. No vietējiem muižniekiem tika izvēlēti tā sauktie komisāri, kuri savukārt bija atbildīgi katrs par savu ceļa posmu. Katrai naktsmītnei izdevumu kompensācijai bija paredzēti 40 valstsdālderu.⁷²

Ingrijas rēķinu grāmatās lasām, ka no Narvas izbrauca ar trim kariatēm, kuras kopumā izmaksāja 800 valstsdālderus; plus vienu lielu pārklātu pajūgu (*Cammar wagn*), vienu ķēķa pajūgu (*Kiök wagn*) un trim krāmu pajūgiem (*Rustwagner*), kuri kopā izmaksāja 280 valstsdālderus. Visā visumā hercogu pāra aizbraukšana no Narvas izmaksāja 3194:07 sudraba dālderus.⁷³ No Igaunijas un

Ingrijas rēķinu grāmatām izriet, ka hercogu pāri konvojēja seši zviedru apakšvirsnieki, divi bundzinieki un 64 kavalēristi.⁷⁴

Jūras transportam sākotnēji plānoja nofraktēt divas baržas Holandē vai Lībekā.⁷⁵ 1660. gada 26. maijā Helffelds par 340 valstsdālderiem nofraktēja vienu 60–70 lastu laivu hercoga saimes un bagāžas pārvešanai. Baržas kaperis bija Tomass Filters (*Thomas Fülter*) no Lībekas. Savu peļņu kaperis saņēma divās daļās: izbraucot Narvas karaliskā licenču kamera izmaksāja pusi no norunātās summas. Otro pusi pienācās samaksāt, baržai ierodoties Liepājā.⁷⁶ Interesanti atzīmēt, ka ir saglabājies hercogienes personisko lietu saraksts – kārbas, lādes, kastes, šķirsti u.c., kuros bija viņas sudrablietas, piemēram, trauki, kā arī apģērbi, audumi un tamlīdzīgi.⁷⁷ Bet nekur nav konkrēti minēts, kurus priekšmetus pārvadāja pa sauszemi un kurus – pa jūrasceļu.

Nekādu precīzu ziņu par hercoga Jēkaba un viņa ģimenes ceļojumu pa Igauniju nav saglabājies. Zināms, ka 30. maijā Tallinas rātes sēdē runāja par gaidāmo hercoga ierašanos un apsprieda, kāda būtu labākā sagaidīšanas ceremonija. Igaunijas pavaldnieks Vilhelms Ulrihs bija šo jautājumu iepriekš apspriedis ar gubernatoru Bengtu Hornu un ieteica rātei aprobežoties ar dubultotu pilsētas aizsardzības komandu, kā arī ieteica, lai pāris vienību pilsētnieku pilnā apbruņojumā stāvētu sardzē, hercogam iebraucot. Tam vajadzēja būt pietiekamam, jo oficiāli hercogs joprojām daļēji skaitījās gūsteknis. Tā kā nebija skaidrs, vai hercogs un viņa svīta plāno pavadīt nakti Tallinā, tad drošības pēc lika sagatavot nepieciešamās naktsmītnes.⁷⁸

SECINĀJUMI

Polijas vasaļa hercoga Jēkaba gūstniecība vispirms Rīgā un tad Ivangorodā bija vardarbība no Zviedrijas puses. Hercoga un Ingrijas attālā cietokšņa Ivangorodas likteņi bija saistīti desmit mēnešus. Zviedrijas varas iestādēm bija pienācīgi jāuztur hercogs, viņa laulātā draudzene, septiņi bērni un galms. Augstās kārtas gūstekņu izmitināšanas, apgādes un apsardzes pienākumi un atbildība gūlās uz Ingrijas ģenerālgubernatora Simona Grundela Helffelda pleciem. Bez tam vēl karalis bija uzdevis Helffeldam izzināt hercoga noskaņojumu attiecībā uz atteikšanos no Kurzemes un Zemgales

par labu Zviedrijai, kā arī attiecībā uz alternatīvajām teritorijām Polijā. Zviedru karaspēka iebrukums Kurzemē un tam sekojošais ieslodzījums Rīgā un Ivangorodā atstāja negatīvu iespaidu uz hercoga Jēkaba tālāko dzīves gaitu. Karš bija smagi ietekmējis viņa zemi, un, kad 1660. gada vasarā hercogs atgriezās, priekšā bija izpostītas manufaktūras, izsaimniekotas kroņa muižas, nabadzībā ieslūgušas pilsētas, aizbēguši bija visi ārzemju meistari, zaudēta bija flote un kolonijas.

PIELIKUMS

Fragments no karaļa Kārļa X Gustava vēstules Hesenes-Kaseles grāfienei Sofijai Hedvigai, rakstītas 1659. gada 18. jūnijā (vec. st.) Kronborgā, ar paskaidrojumiem par hercoga Jēkaba ieslodzījumu:⁷⁹

[...] Jūsu žēlastības patikamo vēstuli pirms kāda laika veiksmīgi saņēmu un izlasīju, ko Jūsu žēlastība man laipni rakstījusi attiecībā uz Kurzemes hercogu un viņa ģimenes turēšanu gūstā Rīgā. Atbildot uz to, varu Jūsu žēlastībai laipni apliecināt, ka veikt minētā hercoga apcietināšanu mani piespiedis viņš pats ar savu rīcību, un proti, tas bija vienīgais veids, kā varēju apturēt viņa pret mani bez iemesla vērptās intrigas un slepenās naidīgās inspirācijas. Sākotnēji, kad es ķēros pie ieročiem pret Poliju un biju spiests ievest armiju arī Kurzemes apkaimē, pret hercogu un viņa zemi, neraugoties uz to, ka viņš kā Polijas vasalis acīmredzami bija mans ienaidnieks, izturējos ar vislielāko pieklājību, un, lai arī nesaistīju sevi ar neitralitātes solījumu, ko viņam bija devusi karaliene Kristīna, lai gan viņš vairākkārt vērsās pie manis pēc tā apstiprinājuma, tomēr, lai pārbaudītu viņa nostāju, piešķīru viņam pagaidu neitralitāti, cerot, ka hercogs no savas puses pret mani un manu valsti izturēsies bezpartejiski, vēl jo vairāk tādēļ, ka es, lai izrādītu savu labvēlību, viņam toreiz izsniedzu arī rakstu caram Maskavā. Taču to, cik ļoti es kļūdījos, pietiekami parāda man un manai zemei nodarītais kaitējums, jo hercogs un viņa ļaudis nelaidei garām nevienu iespēju rīkot dažādas bīstamas un manām interesēm visnotaļ kaitīgas apspriedes, slepeni sarakstīties ar maniem atklātiem ienaidniekiem, visādi tos atbalstīt un pret mani uzkūdīt, manus ļaudis un pavalstniekus

toreizējos smagajos apstākļos ar dažādām draudīgām ziņām un daudzkārt arī nepamatotām baumām iebiedēt un maldināt, kā arī visiem spēkiem mēģināja izjaukt nodomus par izlīgumu ar Maskavu, mani un manu darbību ar dažādām aizskarošām un nonieciņošām runām pazemoja, necienīgi izturējās pret manā dienestā esošām personām, lai gan viņi, mani ministri un ģenerāļi, hercogu nereti un visnotaļ nopietni brīdināja to nedarīt. Un, nemaz nerunājot par dažādām citām naidīgām izpausmēm, arī hercoga laulātā draudzene, ciemojoties pie [Brandenburgas] kūrfirsta Kēnigsbergā, ārkārtīgi pūlējās, lai atrunātu kūrfirstu ievērot ar mani noslēgto un godīgi solīto savienību, un nekaunējās izteikt dažādus draudus un lietot pulgojošus vārdus pret maniem tur esošajiem ministriem. Lidz ar to un pēc tam, kad tamlīdzīgas kaitnieciskas darbības un naidīgums bija viens no iemesliem briesmām un postam, ko manai zemei un ļaudīm nācās piedzīvot, nosūtot no Zviedrijas feldmaršalu grāfu Duglasu, viņam tika dota pavēle un instrukcija ieņemt hercogisti un neitralizēt hercogu. Bet par to, ka viņš rikojās tieši pretēji savai instrukcijai, noslēdzot ar hercogu izlīgumu, tā vietā lai nekaņējoties pildītu pavēli, viņš tiks saukts pie atbildības. [...]

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Raksts pirmo reizi publicēts vācu valodā: Enn Küng (2015). Die Gefangenschaft Herzog Jakobs von Kurland in Ivangorod 1659–1660. *Forschungen zur baltischen Geschichte*. [Tartu], Bd. 10, S. 69–91.
- ² Tuvāk par Zviedrijas, Polijas–Lietuvas, Krievijas un Dānijas kara (citiem vārdiem – Otrā jeb Mazā Ziemeļu kara) notikumiem no Kurzemes viedokļa var lasīt: Alexander von Richter (1858). *Kurland unter den Herzögen 1562–1795. – Geschichte der dem russischen Kaisertum einverleibten deutschen Ostseeprovinzen [...]*, T. II, Bd. III. Rīga: N. Kymmell, S. 68–74; Ernst Seraphim (1904). *Die Geschichte des Herzogtums Kurland (1561–1795)*. Reval, S. 122–139; Walter Eckert (1927). *Kurland unter dem Einfluss des Merkantilismus: Ein Beitrag zur Staats- und Wirtschaftspolitik Herzog Jakobs von Kurland (1642–1682)*. Rīga: G. Löffler, S. 78–83; Almut Bues (2001). *Das Herzogtum Kurland und der Norden der polnisch-litauischen Adelsrepublik im 16. und 17. Jahrhundert. Möglichkeiten von Integration und Autonomie*. Gießen: Litblockin, S. 187–190. Par Zviedrijas motīviem Kurzemē: Rainer Fagerlund (1979). *Kriget i östersjöprovinserna 1655–1661: operationer och krigsansträngningar på en bikrigsskådeplats under Carl X Gustafs krig*. Stockholm: Militärhistoriska förlaget; Margus Laidre (2015). *Domus Belli: Põhjamaade Saja-aastane sõda Liivimaa 1554–1661*. Tallinn:

- Argo, lk. 859–860; par Krievijas: Elena I. Kobzareva (1998). *Diplomatiche-skaia bor'ba Rossii za vykhod k Baltiiskomu moriu v 1655–1661 godakh*. Moskva; Boris N. Floria (2010). *Russkoe gosudarstvo i ego zapadnye sosedi (1655–1661 gg.)*. Moskva: Indrik; Par kara notikumiem Kurzemē sīki vēs-tīts: August Seraphim (1893). Die herzoglose Zeit und ihre Vorboten 1655–1660. In: *Aus der kurlaendischen Vergangenheit. Bilder u. Gestalten des siebzehnten Jahrhundert*. Stuttgart, S. 157–355. Par hercoga Jēkaba sagūstī-šanu un Kurzemes hercogistes zviedru okupāciju sk. arī: Mārite Jakovļeva (2011). Jelgava kā militārs nocietinājums poļu-zviedru karu laikā 17. gad-simtā (1600–1660). No: Ieva Ose (sast.). *Latvijas viduslaiku pils*, VII. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 323.–353. lpp. Minētā tēma skarta arī: Mārite Jakovļeva (2011). Ciņa par Kurzemes hercogistes pastāvēšanu Ket-leru dinastijas laikā (1561–1737). *Latvijas Arhīvi*, 3/4, 64.–88. lpp.; Mārite Jakovļeva (2005). Kurzemes hercoga Jēkaba attiecības ar Krieviju. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 3, 30.–55. lpp.; Mārite Jakovļeva (2007). Die Be-ziehungen zwischen dem Herzog Jakob von Kurland und Russland. *For-schungen zur baltischen Geschichte*. [Tartu], Bd. 2, S. 24–56.
- ³ Šajā rakstā datumi minēti pēc Zviedrijā tolaik lietotā Jūlija kalendāra (vecā stila), atsevišķos gadījumos atzīmējot arī datumu pēc Kurzemē lietotā Gre-gora kalendāra jeb jaunā stila. 17. gadsimtā vecā un jaunā stila starpība bija 10 dienas.
- ⁴ Iespējams, hercoga ģimene būtu konvojēta uz Rīgu jau agrāk, to kavēja hercogienes Luīzes Šarlotes grūtniecība – viņa 8. (18.) oktobrī dzemdēja dēlu Aleksandru.
- ⁵ Papildus 1. atsaucē minētajiem izdevumiem par hercoga Jēkaba gūstnie-cību rakstījuši arī: Heinrich Johann Hansen (1858). *Geschichte der Stadt Narva*. Dorpat: H. Laakmann, S. 120; Iwangorod, ein Schloß des Sche-lonschen Fünftheils des Herrn von Groß-Nowgorod. – *Beilage zum Sit-zungsberichte der Narvaschen Alterthums-Gesellschaft*, 8. Sept. 1865, S. 6; Leonid Arbusow (1908). *Grundriss der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*. Rīga: Jonck und Poliewsky, S. 212; Reinhard Wittram (1954). *Baltische Ge-schichte: die Ostseelande, Livland, Estland, Kurland 1180–1918: Grundzüge und Durchblicke*. München: Oldenbourg, S. 116; Gert von Pistohlkors (Hrsg.) (1994). *Deutsche Geschichte im Osten Europas: Baltische Länder*. Berlin: Siedler, S. 195, 256 [šis grāmatas attiecīgās nodaļas autors gan ir Heincs fon cur Mīlens].
- ⁶ SRA, riksregistraturet, vol. 329.
- ⁷ SRA, riksregistraturet, vol. 328.
- ⁸ SRA, riksregistraturet, vol. 330.
- ⁹ Karalis Kārlis X Gustavs ģenerālgubernatoram Simonam Grundelam Helmfeldam no Fredriksbergas 16.07.1659. SRA, riksregistraturet, vol. 330.
- ¹⁰ Ingrijas ģenerālgubernators Simons Grundels Helmfelds karalim Kārlim X Gustavam no Narvas 19.07.1659. SRA, Livonica II, vol. 175.

- 11 Ingrijas ģenerālgubernators Simons Grundels Helmfelds karalim Kārlim X Gustavam no Narvas 26.07.1659. *SRA*, Livonica II, vol. 175.
- 12 Seraphim. *Die Geschichte des Herzogtums Kurland (1561–1795)*, S. 136.
- 13 Attiecīgā protokolu grāmata gan pazudusi, bet Hermaņa fon Bruininga izraksti no Narvas maģistrāta vecā arhīva kā ierašanās datumu uzrāda 3. augustu: LVVA, 7402–2–6. Tāpat sk.: Hansen. *Geschichte der Stadt Narva*, S. 120; Iwangerod, ein Schloß des Schelonschen Fünfftheils des Herrn von Groß-Nowgorod, S. 6.
- 14 Ingrijas ģenerālgubernators Simons Grundels Helmfelds karalim Kārlim X Gustavam no Narvas 02.08.1659. *SRA*, Livonica II, vol. 175.
- 15 Hercogiene Luīze Šarlote Brandenburgas kūrfirstienei Elizabetei Šarlotei no Ivangorodas 30.03./09.04.1660. *SRA*, De la Gardieska samlingen E1471. Visticamāk, kūrfirstiene Elizabete Šarlote šo vēstuli nepaspēja izlasīt, jo 26. aprīlī (j.st.) viņa nomira.
- 16 Enn Küng (2008). “Krieg, Pestilenz und theure Zeit”. Schicksalsjahre Narvas 1656–1660. In: Michael Engelbrecht, Ulrike Hanssen-Decker, Daniel Höffker (Hrsg.). *Rund um die Meere des Nordens: Festschrift für Hain Rebas*. Heyde: V. H. Winston & Son, S. 155–164.
- 17 Hercogiene Luīze Šarlote Magnusa Gabriēla Delagardi laulātajai draudzenei Marijai Eifrosīnai no Ivangorodas 12./22.08.1659. *SRA*, De la Gardieska samlingen, E1471.
- 18 Hercogiene Luīze Šarlote Brandenburgas kūrfirstienei Elizabetei Šarlotei no Ivangorodas 30.03./09.04.1660. *SRA*, De la Gardieska samlingen E1471.
- 19 Karalis Kārlis X Gustavs ģenerālgubernatoram Simonam Grundelam Helmfeldam no Nišēpingas 18.10.1659. *SRA*, riksregistraturet, vol. 332. Brandenburgas kūrfirsta meita, Hesenes-Kaseles grāfiene Hedviga Sofija bija Kurzemes hercogienes Luīzes Šarlotes māsa.
- 20 Karalis Kārlis X Gustavs ģenerālgubernatoram Simonam Grundelam Helmfeldam no nometnes pie Kopenhāgenas 20.08.1659. *SRA*, riksregistraturet, vol. 331; Ingrijas ģenerālgubernators Simons Grundels Helmfelds karalim Kārlim X Gustavam no Narvas 27.09.1659. *SRA*, Livonica II, vol. 175.
- 21 Karalis Kārlis X Gustavs admirālītātes kolēģijai no Landskrūnas 31.08.1659. un Fredriksbergas 03.09.1659. *SRA*, riksregistraturet, vol. 331.
- 22 Ingrijas ģenerālgubernators Simons Grundels Helmfelds karalim Kārlim X Gustavam no Narvas 25.10.1659. un 05.01.1660. *SRA*, Livonica II, vol. 175; karalis Kārlis X Gustavs Ingrijas ģenerālgubernatoram Simonam Grundelam Helmfeldam no Kronborgas 03.12.1659. *SRA*, riksregistraturet, vol. 333.
- 23 Ingrijas ģenerālgubernators Simons Grundels Helmfelds karalim Kārlim X Gustavam no Narvas 27.09.1659. *SRA*, Livonica II, vol. 175.
- 24 *FRA*, Ingermanlands och Kexholms landsbook, vol. 9700.
- 25 Ingrijas ģenerālgubernators Simons Grundels Helmfelds karalim Kārlim X Gustavam no Narvas 18.08.1659. *SRA*, Livonica II, vol. 175.

- ²⁶ Ingrijas ģenerālgubernators Simons Grundels Helffelds karalim Kārlim X Gustavam no Narvas 27.09.1659. *SRA*, *Livonica II*, vol. 175.
- ²⁷ Ingrijas ģenerālgubernators Simons Grundels Helffelds karalim Kārlim X Gustavam no Narvas 18.08.1659. *SRA*, *Livonica II*, vol. 175. Ziņas par trijām pulkveža Knoringa rotām atrodamas arī Ingrijas rēķinu grāmatās: *FRA*, *Ingermanlands och Kexholms landsbook*, vol. 9700.
- ²⁸ Kvīts par 24 vezumu siena iegādi Narvā 24.11.1659. *FRA*, *Ingermanlands och Kexholms landsbook*, vol. 9700. Šajā avotā vairākkārt minēti izdevumi hercoga zirgiem.
- ²⁹ Hercogiene Luīze Šarlote Magnusa Gabriēla Delagardi laulātajai draudzenei Marijai Eifrosiņai no Ivangorodas 12./22.08.1659. *SRA*, *De la Gardieska samlingen*, E1471.
- ³⁰ Vidzemes ģenerālgubernatora 1659. un 1660. gada rēķinu grāmatas. *EAA*, 278–1–XXII: 25 un XXII: 26.
- ³¹ Hercoga Jēkaba uztura izdevumu rēķini par 1659. un 1660. gadu. *FRA*, *Ingermanlands och Kexholms landsbook*, vol. 9702.
- ³² Vidzemes ģenerālgubernators Roberts Duglass Rīgas licenču kamerai, 10.06.1659. *EAA*, 278–1–XXII: 79.
- ³³ Henninga Voltersa (*Henningk Wolters*) kvītis Vidzemes ģenerālgubernatoram Robertam Duglasam 02.11.1659. un 19.01.1660. *EAA*, 278–1–XXII: 79.
- ³⁴ Rēķins no Tallinas Ingrijas ģenerālgubernatoram Simonam Grundelam Helffeldam 19.12.1659. *FRA*, *Ingermanlands och Kexholms landsbook*, vol. 9689.
- ³⁵ *FRA*, *Ingermanlands och Kexholms landsbook*, vol. 9700 un 9702.
- ³⁶ Igaunijas gubernators Bengts Horns Ingrijas ģenerālgubernatoram Simonam Grundelam Helffeldam no Tallinas 08.09.1659. *EAA*, 1–2–66.
- ³⁷ Ingrijas ģenerālgubernators Simons Grundels Helffelds karalim Kārlim X Gustavam no Narvas 12., 27.09. un 18.10.1659. *SRA*, *Livonica II*, vol. 175; Ingrijas ģenerālgubernators Simons Grundels Helffelds Igaunijas pavaldniekam Vilhelmam Ulriham un gubernatoram Bengtam Hornam no Narvas 29.09., 01.10., 02.12.1659. *EAA*, 1–2–238.
- ³⁸ *FRA*, *Ingermanlands och Kexholms landsbook*, vol. 9700 un 9702.
- ³⁹ Ivangorodas cietokšņa fogta Aksela Kristersona rīkojumi 27.09., 24.10. un 20.11.1659. un tiem pielikumā zemnieku izdienas aprēķini no oktobra un novembra. *FRA*, *Ingermanlands och Kexholms landsbook*, vol. 9700.
- ⁴⁰ *FRA*, *Ingermanlands och Kexholms landsbook*, vol. 9700.
- ⁴¹ Ingrijas ģenerālgubernators Simons Grundels Helffelds karalim Kārlim X Gustavam no Narvas 12.09.1659. *SRA*, *Livonica II*, vol. 175.
- ⁴² Karalis Kārlis X Gustavs Ingrijas ģenerālgubernatoram Simonam Grundelam Helffeldam no Kronborgas 02.12.1659. *SRA*, *riksregistraturet*, vol. 333. Kā vajadzīgo summu karalis minējis arī 5000 valstsdaļderu: karalis Kārlis X Gustavs kameru kolēģijai no Kronborgas 03.12.1659. *SRA*, *riksregistraturet*, vol. 333.

- ⁴³ Karalis Kārlis X Gustavs Livonijas ģenerālgubernatoram Robertam Duglasam no Landskrūnas 20.08.1659. *SRA*, riksregistratūret, vol. 331; karalis Kārlis X Gustavs Ingrijas ģenerālgubernatoram Simonam Grundelam Helmfeldam no Nišēpingas 18.10.1659. *SRA*, riksregistratūret, vol. 332; karalis Kārlis X Gustavs Livonijas ģenerālgubernatoram Robertam Duglasam un Ingrijas ģenerālgubernatoram Simonam Grundelam Helmfeldam no Korsoras (*Korsor*) 08.11.1659. *SRA*, riksregistratūret, vol. 333.
- ⁴⁴ Ingrijas ģenerālgubernators Simons Grundels Helmfelds karalim Kārlim X Gustavam no Narvas 04.10.1659. *SRA*, *Livonica II*, vol. 175.
- ⁴⁵ Karalis Kārlis X Gustavs Ingrijas ģenerālgubernatoram Simonam Grundelam Helmfeldam no Nišēpingas 18.10.1659. *SRA*, riksregistratūret, vol. 332. Korespondējošs ieraksts arī Ingrijas rēķinu grāmatās: *FRA*, Ingermanlands och Kexholms lansbook, vol. 9702.
- ⁴⁶ *FRA*, Ingermanlands och Kexholms lansbook, vol. 9702.
- ⁴⁷ Ingrijas ģenerālgubernators Simons Grundels Helmfelds karalim Kārlim X Gustavam no Narvas 22.11.1659. *SRA*, *Livonica II*, vol. 175.
- ⁴⁸ Hercogs Jēkabs Magnusam Gabriēlam Delagardi no Ivangorodas 04.07.1659. *SRA*, *De la Gardieska samlingen*, E1471.
- ⁴⁹ Helmut Piirimäe (2009). *Rootsi riigimajandus Eesti- ja Liivimaal XVII sajandil*. Tartu, lk. 192, 208.
- ⁵⁰ Karalis Kārlis X Gustavs Ingrijas ģenerālgubernatoram Simonam Grundelam Helmfeldam no Fredriksbergas 10.08.1659. *SRA*, riksregistratūret, vol. 331.
- ⁵¹ Karalis Kārlis X Gustavs Ingrijas ģenerālgubernatoram Simonam Grundelam Helmfeldam no Landskrūnas 31.08.1659. *SRA*, riksregistratūret, vol. 331.
- ⁵² Ingrijas ģenerālgubernators Simons Grundels Helmfelds karalim Kārlim X Gustavam no Narvas 12.09.1659. *SRA*, *Livonica II*, vol. 175.
- ⁵³ Pomerēlija – teritorija starp Prūsijas rietumiem un Pomerāniju, dažreiz saukta arī par Austrumpomerāniju, 15.–18. gadsimtā bija pakļauta Polijai, bet daļa no tās piederēja Brandenburgas kūrfirstam.
- ⁵⁴ Ingrijas ģenerālgubernators Simons Grundels Helmfelds karalim Kārlim X Gustavam no Narvas 20.09.1659. *SRA*, *Livonica II*, vol. 175.
- ⁵⁵ Ingrijas ģenerālgubernators Simons Grundels Helmfelds karalim Kārlim X Gustavam no Narvas 27.19.1659. *SRA*, *Livonica II*, vol. 175.
- ⁵⁶ Kurzemes hercogiene Luīze Šarlote bija Brandenburgas kūrfirsta un Prūsijas hercoga Frīdriha Vilhelma māsa.
- ⁵⁷ Ingrijas ģenerālgubernators Simons Grundels Helmfelds karalim Kārlim X Gustavam no Narvas 18.10.1659. *SRA*, *Livonica II*, vol. 175.
- ⁵⁸ Ingrijas ģenerālgubernators Simons Grundels Helmfelds karalim Kārlim X Gustavam no Narvas 18.08., 20.09.1659. *SRA*, *Livonica II*, vol. 175.
- ⁵⁹ Rīkojumu pārņemt hercoga korespondenci izdeva karalis Kārlis X Gustavs Kronborgā 28.01.1659. *SRA*, riksregistratūret, vol. 326.
- ⁶⁰ Hercogiene Luīze Šarlote Magnusa Gabriēla Delagardi laulātajai draudzenei Marijai Eifrosīnai no Ivangorodas 12./22.08.1659. un 30.03./09.04.1660.;

- hercogs Jēkabs Marijai Eifrosiņai no Ivangorodas 12./22.08.1659.; hercogs Jēkabs Magnusam Gabriēlam Delagardi no Ivangorodas 12./22.08.1659.; hercogiene Luīze Šarlote Brandenburgas kūrfirstienei Elizabetei Šarlotei no Ivangorodas 30.03./09.04.1660. *SRA*, De la Gardieska samlingen E1471; hercogs Jēkabs Kārlim X Gustavam un viņa laulātajai draudzenei Hedvigai Eleonorai no Ivangorodas 12./22.08.1659. *LVVA*, 5759–2–1324.
- ⁶¹ Karalis Kārlis X Gustavs Livonijas ģenerālgubernatoram Robertam Duglasam no Kronborgas 13.04.1659. *SRA*, riksregistraturet, vol. 329.
- ⁶² Karalis Kārlis X Gustavs Ingrijas ģenerālgubernatoram Simonam Grundelam Helmfeldam no Kopenhāģenas 17. un 20.08.1659. *SRA*, riksregistraturet, vol. 331.
- ⁶³ *FRA*, Ingermanlands och Kexholms lansbook, vol. 9702.
- ⁶⁴ Polijas karalis un Lietuvas lielkņazs Jans II Kazimirs hercogam Jēkabam no Dancigas 06.04.1660. (pēc j.st.), Brandenburgas kūrfirsts un Prūsijas hercogs Frīdrihs Vilhelms I hercogam Jēkabam no Ķelnes pie Šprē (*Cölln an der Spree*, viduslaiku pilsēta uz Šprē upes salas, tagad daļa no Berlīnes), 15.04.1660. *LVVA*, 5759–2–1324.
- ⁶⁵ Seraphim. *Die Geschichte des Herzogtums Kurland (1561–1795)*, S. 138.
- ⁶⁶ Kārļa XI aizbildnības valdība Igaunijas gubernatoram Bengtam Hornam, Ingrijas ģenerālgubernatoram Simonam Grundelam Helmfeldam un Vidzemes ģenerālgubernatoram Robertam Duglasam no Sopotas 31.03.1660.; Magnuss Gabriēls Delagardi hercogam Jēkabam no Sopotas 1660. gada aprīlī (precīzi nedatēts). *LVVA*, 5759–2–1324.
- ⁶⁷ Hercogiene Luīze Šarlote Magnusam Gabriēlam Delagardi no Ivangorodas 03./13.05.1660.; hercogs Jēkabs Magnusam Gabriēlam Delagardi no Ivangorodas 03./13.05.1660. *SRA*, De la Gardieska samlingen, E1471.
- ⁶⁸ Igaunijas gubernators Bengts Horns Ingrijas ģenerālgubernatoram Simonam Grundelam Helmfeldam no Tallinas 25.04.1660; Igaunijas pavaldnieka rīkojumi draudžu komisāriem 25. un 28.05.1660. Tallinā (*EAA*, 1–2–67); Ingrijas ģenerālgubernators Simons Grundels Helmfelds Igaunijas pavaldniekam Vilhelmam Ulriham no Narvas 30.04.1660. *EAA*, 1–2–243.
- ⁶⁹ Igaunijas bruņniecība un Igaunijas pavaldnieks Vilhelms Ulrihs Ingrijas ģenerālgubernatoram Simonam Grundelam Helmfeldam no Tallinas 08.05.1660. *LVVA*, 5759–2–1324.
- ⁷⁰ Hercogs Jēkabs savam galma kungam un padomniekam Frīdriham Johanam fon der Reķem no Ivangorodas 28.05.1660. (pēc j.st.). *LVVA*, 5759–2–1324.
- ⁷¹ Hermaņa von Bruīninga apkopojums no Narvas vecā maģistrāta arhīva. *LVVA*, 7402–2–6.
- ⁷² Izraksts no Igaunijas bruņniecības rēķina 09.05.1660. *EAA*, 858–1–227; Igaunijas guberņas pārvaldes apkārtraksts Harju apriņķa komisāriem 25.05.1660., Tallinā. *EAA*, 1–2–66.
- ⁷³ *FRA*, Ingermanlands och Kexholms lansbook, vol. 9702.
- ⁷⁴ *EAA*, 1–2–793; *FRA*, Ingermanlands och Kexholms landsbook, vol. 9700. Arī vienā no Ingrijas ģenerālgubernatora Helmfelda rēķiniem minēti 84

pulkveža Knoringa padotie, kuri konvojējuši hercogu atgriešanos. Viņiem izsniegts 21 pods sausiņu. Jādomā, ka konvojs bija līdz Igaunijas–Ingrijas robežai, tas ir, līdz Kundas upei. *FRA*, Ingermanlands och Kexholms länsbok, vol. 9700.

- ⁷⁵ Ingrijas ģenerālgubernators Simons Grundels Helmfelds Igaunijas pavaldniekam Vilhelmam Ulriham no Narvas 21.05.1660. *EAA*, 1–2–243.
- ⁷⁶ Ingrijas ģenerālgubernatora Simona Grundela Helmfelda rīkojums Narvas karaliskajai licenču kamerai 21.05.1660. Narvā; frakts ar kaperi Tomasu Filteru (*Thomas Fülter*) 26.05.1660. *EAA*, 278–1–XXII: 80.
- ⁷⁷ Nedatēts hercogienes personisko lietu saraksts aizbraucot no Ivangorodas. *LVVA*, 5759–2–1324.
- ⁷⁸ Tallinas rātes protokols 30.05.1660. *TLA*, 230–1–A.b.72.
- ⁷⁹ Karalis Kārlis X Gustavs Hesenes-Kaseles grāfienei Hedvigai Sofijai no Kronborgas 18.06.1659. *SRA*, rīksregistratūret, vol. 330; tās pašas vēstules kopija: *LVVA*, 5759–2–1323, 37.–38. lp.

DUKE JACOB OF COURLAND'S CAPTIVITY IN IVANGOROD IN 1659–1660

Enn Küng

Ph. D., associate professor of Estonian History (Early Modern and Modern History), Institute of History and Archaeology, University of Tartu.

Thesis (2001; mentor Helmut Piirimäe) “*Rootsi majanduspoliitika Narva kaubanduse küsimuses 17. sajandi teisel poolel*” / “The Swedish economic policy in the commercial aspect in Narva in the second half of the 17th century”, University of Tartu.

Scientific interests: Swedish overseas territories and their economic and political relations; political history of Europe in the 17th century; among others, history of trade and commerce, tolls and customs, shipping, finances and communication.

The article provides an overview of a lesser known period in the life of Duke Jacob of Courland: his and his family's captivity, in 1659–1660, in the distant Swedish border fortress in Ivangorod. This overview is generally based on the numerous sources from the Swedish and Finnish archives, such as letters and bookkeeping accounts of Carl X Gustav's court, governor-general of Ingria, family De la Gardie and Duke Jacob's own correspondence. The reader can have a glimpse in the delicate and tricky, intricate and costly daily maintenance of an honorable, highborn war prisoner; also, the political complexity of the period is considered.

Key words: Jacob, Duke of Courland; Swedish occupation of the Courland Duchy; wars in the Baltic Sea region in the midst of the 17th century; history of Riga, Narva and Ivangorod; household and menu in the midst of the 17th-century.

Summary

Sweden, the Polish–Lithuanian Commonwealth, Russia, and Denmark fought the Second Northern War (1654–1661) during which Sweden occupied Courland in autumn 1658. In the last days of September, the Swedes invaded the castle of Mitau. Swedish authorities realised that their attempts of collaboration with the Duke were futile since the latter refused to acknowledge the King of Sweden as his liege lord. Insurgent mentality of Courland and its further incitement from neighbouring countries forced the Swedes to take the Duke, his family and part of his court in captivity and send them to Riga on 30 October (9 November) 1658. In April 1659, as the threat of war grew, Swedish King Charles X Gustav decided to send the Duke and his family even further away, to Ivangorod. The Duke's captivity in the Ingrian border castle lasted from August 1659 to the end of May 1660. Only the Peace of Oliva, signed on 23 May (3 April) 1660, put an end to Jacob's captivity and he was able to return to his war-torn land.

Based on archive materials, this article provides insight into the time Duke Jacob and his family had to spend in Ivangorod regarding everyday life as well as economic and political aspects. Simon Grundel Helmfeldt, the governor-general, was held responsible of guarding, hosting and supporting the Duke and his family in Ivangorod. At first, Helmfeldt had to oversee various repairs in the fortress, later his main task was the provision of the ducal family and court. Ingria had been the battleground for the Russian–Swedish War, and therefore cattle, fish, crops, and beverages had to be obtained from Livonia, Estonia, and Finland in addition to Ingria. Following the orders of King Charles X Gustav, Helmfeldt held several conversations with Duke Jacob about the political situation of Courland. Helmfeldt passed the gathered information to the King. Generally, the Duke and his family and court were maintained well in Ivangorod according to their social standing. Sweden spent at least 20 000 silver thalers on the captives' alimentation.

At the same time, there were several restrictions for Duke Jacob. Initially he and his wife Louise Charlotte were denied any written correspondence; later the content of their letters was monitored. Also, their mobility was restricted. The last important task for governor-general Heimfeldt was to escort the Duke from Ivangorod back to Riga.